

การพัฒนาศาสนทายาทเพื่อรักษาพระพุทธศาสนาโดยพุทธสันติวิธี:
ศึกษากรณีวัดธรรมมงคลเถาบุญนนทวิหาร กรุงเทพมหานคร*
The Development of Religious Heirs to Preserve Buddhism
by Buddhist Peaceful Means: A Case Study of
Dhammamongkol Taobunnonthavihara Temple, Bangkok

¹ปวีณา อุดมสถาผล และ พระปราโมทย์ วาทโกวิโท

¹Paweena Udomsataphol and Phra Pramote Vādakovito

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand.

¹Corresponding Author's Email: paweenau@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ คือ 1) เพื่อศึกษาวิเคราะห์บริบท สภาพปัญหา ความจำเป็น และแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาศาสนทายาทเพื่อรักษาพระพุทธศาสนาตามศาสตร์สมัยใหม่ 2) เพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธสันติวิธีที่เอื้อต่อกระบวนการพัฒนาศาสนทายาทเพื่อรักษาพระพุทธศาสนา และ 3) เพื่อพัฒนาและนำเสนอกระบวนการพัฒนาศาสนทายาทเพื่อรักษาพระพุทธศาสนาโดยพุทธสันติวิธี ของวัดธรรมมงคลเถาบุญนนทวิหาร กรุงเทพมหานคร เป็นการวิจัยและพัฒนาเครื่องมือวิจัยตามกระบวนการวิจัยตามบันได 9 ขั้น กลุ่มตัวอย่างเป็นสามเณรโรงเรียนพระปริยัติธรรมวัดธรรมมงคล จำนวน 21 รูป ได้มาโดยการกำหนดขนาดโดยใช้สูตรของ Taro Yamane เครื่องมือที่ใช้เก็บข้อมูลเป็นแบบสอบถาม, แบบสัมภาษณ์, แบบสังเกต และแบบทดสอบ ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการวิเคราะห์เนื้อหา

ผลการวิจัยพบว่า 1. ศาสนทายาทมีปริมาณน้อยลง ขาดความเชื่อมั่นและไม่กล้าแสดงออก ขาดภาวะความเป็นผู้นำ ไม่สามารถกำหนดเป้าหมายในชีวิตได้ ขาดความกระตือรือร้น มีสิ่งรบกวนภายนอกมากเกินไป ขาดความรับผิดชอบต่อหน้าที่ รายวิชาเรียน ส่งผลให้สามเณรไม่มีเวลาในการฝึกหัดพัฒนาตนในด้านอื่นๆ โดยมีสภาพปัญหาเชิงโครงสร้าง 2. หลักพุทธสันติวิธีที่เอื้อต่อการพัฒนาศาสนทายาทเพื่อรักษาพระพุทธศาสนา คือ หลักละ 5 ประกอบด้วย ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ใช้หลักธรรมภาวนา 4 เป็นผลลัพธ์ ประกอบด้วย กายภาวนา ศิลภาวนา จิตภาวนา และปัญญาภาวนา โดยมีหลักไตรสิกขาเป็นเครื่องบ่งชี้ 3. กระบวนการพัฒนาศาสนทายาทเพื่อรักษาพระพุทธศาสนาโดยพุทธสันติวิธี พบว่า ICP Process ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน คือ 1) Inspiration (การสร้างแรงบันดาลใจ) 2) Collaboration (การปฏิบัติร่วมกัน) 3) Production (การสร้างสรรคนำเสนอ) โดยมีการพัฒนา 6 ด้าน ประกอบด้วย ด้านทักษะชีวิต ด้านแรงจูงใจและเป้าหมายในชีวิต ด้านสันติภายใน ด้านพุทธสันติวิธี ด้านการสื่อสารและการเผยแผ่พระพุทธศาสนา ด้านการเป็นศาสนทายาทต้นแบบ

คำสำคัญ: ศาสนทายาท; พุทธสันติวิธี; วัดธรรมมงคลเถาบุญนนทวิหาร

Abstract

The research article included the following objectives: 1) to analyze the context, problems, needs and concepts of the process of developing religious heirs for the preservation of Buddhism according to modern science; 2) to analyze the Buddhist peaceful means conducive to the process of developing religious heirs for the preservation of Buddhism; and 3) to develop and present the process of developing religious heirs for the preservation of Buddhism through Buddhist peaceful means of Dhammamongkol Taobunnonthavihara Temple in Bangkok. The study employed research and development method based on the 9-step procedure. The sample group included 21 novices of Phra Pariyattidhamma School of Wat Dhammamongkol, who were chosen by using Taro Yamane formula. The tools used for data collection were a questionnaire, interview form, observation form, and test. The obtained data were analyzed by content analysis.

According to the study, the results revealed as follows: 1) The number of religious heirs has declined, with a lack of confidence in expressing themselves and in leadership, as well as a lack of desire to set goals in life and enthusiasm. There is an excess of extrinsic motivation. They also lack responsibility for their study commitments and other structural problems that prevent them from developing in other areas; 2) The Buddhist peaceful means conducive to the process of developing religious heirs to preserve Buddhism include *Bala* (five powers), containing *saddhā* (faith), *virīya* (effort), *sati* (mindfulness), *samādhi* (concentration) and *paññā* (wisdom), along with *Bhāvanā* (four areas of development) as the results, including *kaya-bhāvanā* (physical development), *sīla-bhāvanā* (moral development), *citta-bhāvanā* (emotional development) and *paññā-bhāvanā* (wisdom development), and *Tisikkhā* (the threefold learning) as an indicator; 3) The 'ICP Process' is the process of developing religious heirs for the preservation of Buddhism through Buddhist peaceful means. It consists of (1) inspiration, (2) collaboration, and (3) production, with development in six areas, including life skills, motivation and life goals, inner peace, Buddhist peaceful means, Buddhism communication and propagation, and model religious heirs.

Keywords: Religious Heirs; Buddhist Peaceful Means; Dhammamongkol Taobunnonthavihara Temple

บทนำ

สถาบันพระพุทธศาสนา เป็นสถาบันหลักที่มีความสัมพันธ์กับชุมชนอย่างแยกไม่ออก การบวชเข้ามาเป็นนักบวชในพระพุทธศาสนา นอกจากจะบวชเข้ามาเพื่อทำหน้าที่ศึกษาหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาแล้ว นักบวชยังมีหน้าที่หลักที่จะต้องทำหลักธรรมที่ได้เรียนรู้มาบอกต่อ ผ่านรูปแบบการสอนหรือการแสดงพระธรรมเทศนาก็ขึ้นอยู่กับบริบทและช่วงเวลา ปัจจุบันความสนใจที่จะเข้ามาบวชเรียนในระบบการเรียนของพระพุทธศาสนาน้อยลงเป็นอย่างมาก สำนักงานสถิติแห่งชาติได้บันทึกและรวบรวมจำนวนของสามเณรในพระพุทธศาสนาในประเทศไทยไว้ โดยย้อนหลังไปในปี พ.ศ.2548 มีสามเณรทั่วราชอาณาจักรทั้งสิ้น

76,352 รูป ในขณะที่ พ.ศ.2561 ลดลงเหลือเพียง 55,327 รูป ลดลง 21,026 รูป ลดลงถึงร้อยละ 27.5 (National Statistical Office of Thailand, 2022) การที่ศาสนทายาทลดลงอย่างต่อเนื่องจะส่งผลกระทบต่อ การสร้างบุคลากรทางพระพุทธศาสนาและประสิทธิภาพในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในอนาคต ตลอดจนถึง การเป็นที่ยึดเหนี่ยวทางจิตใจของสังคมที่อาจจะลดลงในอนาคตจากจำนวนศาสนทายาทที่ลดลงด้วย

จากจำนวนสามเณรที่ลดลงอย่างมากนี้แม้หน่วยงานทางพระพุทธศาสนาทุกหน่วยงานจะพยายาม สร้างกิจกรรมเพื่อชักจูงหรือเชิญชวนให้เด็กและเยาวชนชายเข้ามาบวชในพระพุทธศาสนา เพื่อเป็น ศาสนทายาทรักษาพระพุทธศาสนาต่อไปในอนาคต ไม่ว่าจะเป็นการให้ทุนการศึกษา การจัดระเบียบการศึกษา โดยนำการศึกษาสมัยใหม่เข้าสู่โรงเรียนพระปริยัติธรรมมากยิ่งขึ้น ทันสมัยทัดเทียมกับโรงเรียนฆราวาส โดยทั่วไป ส่งเสริมการใช้เทคโนโลยี และอื่นๆ กระนั้นความสนใจในการบวชเรียนก็ไม่ได้เพิ่มขึ้น ในขณะที่ ในปัจจุบันสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตามเวลา ความต้องการศาสนทายาทเข้ามาทำหน้าที่จรรโลงใจ พุทธบริษัทเพิ่มขึ้น แต่จำนวนศาสนทายาทกลับลดลง นับเป็นความขัดแย้งเชิงโครงสร้างทางสังคมอย่างเด่นชัด เกิดความไม่สมดุลระหว่างความต้องการกับปริมาณศาสนทายาท และยังเห็นความขัดแย้งชัดเจนยิ่งขึ้น หากมองลึกไปถึงความเหลื่อมล้ำของระบบการศึกษาที่ปัจจุบันเน้นความเป็นเลิศทางวิทยาศาสตร์และ เทคโนโลยี ซึ่งการศึกษาของคณะสงฆ์อาจจะยังไม่ตอบโจทย์ความต้องการในปัจจุบัน

จากการลงพื้นที่เพื่อสำรวจสภาพปัญหา โดยสภาพปัญหานั้นสามารถจำแนกเป็นปัญหาในระดับ โครงสร้างและระดับปัจเจก ได้พบว่า 1) ปัญหาระดับโครงสร้าง ได้แก่ จำนวนศาสนทายาทลดลงอย่างต่อเนื่อง ขาดบุคลากรทางการศึกษาที่มีประสิทธิภาพทั้งระบบ งบประมาณสนับสนุนไม่เพียงพอ 2) ปัญหาระดับปัจเจก ได้แก่ ศาสนทายาทขาดการกระตุ้นหรือรื้อฟื้นในการเรียน ศาสนทายาทที่มีสรีระจากภายนอกมากเกินไปจนเกิดความจำเป็น ศาสนทายาทขาดความรับผิดชอบต่อนักที่ในฐานะศาสนทายาท และศาสนทายาทขาดความเชื่อมั่น ทั้งต่อตนเองและระบบการศึกษา ทั้งนี้แม้จะมีหน่วยงานทั้งภาครัฐ สถาบันการศึกษา ชุมชน พยายามร่วมมือ กันแก้ปัญหา แต่ก็ยังไม่เกิดการบูรณาการอย่างเป็นระบบ โดยเฉพาะการเพิ่มทักษะด้านการศึกษา โดย Phra Dhammapidok (P.A. Payutto) (1996) ได้สรุปด้านการศึกษากับมนุษย์ว่า กระบวนการแบบที่สอง เป็นแนวทางในการพัฒนามนุษย์ คือคนที่ที่มนุษย์รู้จักคิดเขาก็เริ่มมีการศึกษา และเมื่อนั้นปัญญาที่เกิดขึ้น ตัวแกนสำคัญของการพัฒนาคือปัญญา เพราะทำให้รู้จักสิ่งทั้งหลายและรู้ที่จะปฏิบัติต่อสิ่งนั้นอย่างไร แต่พร้อมกับที่ปัญญาเกิดขึ้นนั้นก็มีการปรับตัวเกิดขึ้นทั้งองค์กายพ ทำให้เกิดการพัฒนามีคุณภาพ ครบถ้วนพร้อม คือมีใช้พัฒนาแต่ปัญญา พฤติกรรมก็พัฒนาด้วย

แม้ปัญหาเชิงโครงสร้างจะเป็นปัญหาที่มีความหลากหลายมิติเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอาจไม่สามารถ แก้ปัญหาได้หากไม่ได้รับการบูรณาการร่วมกันอย่างเป็นระบบ ประกอบกับความเจริญที่มากขึ้น การเข้าถึง ระบบการศึกษาที่ง่ายขึ้น อาจส่งผลต่อจำนวนผู้ที่บวชเข้ามาเป็นศาสนทายาทอย่างมีนัยสำคัญ อย่างไรก็ตาม แม้ปัญหาเชิงโครงสร้างจะไม่สามารถแก้ปัญหาได้ในระยะเวลาอันสั้น แต่ปัญหาในระดับปัจเจกของ ศาสนทายาทอาจเป็นระดับของปัญหาที่สามารถแก้ไขได้ทันที โดยเฉพาะด้านการพัฒนาศาสนทายาท เพื่อให้ศาสนทายาทเป็นศาสนทายาทที่มีศักยภาพทั้งด้านการรักษาพระพุทธศาสนา และสามารถเผยแผ่ พระพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถอยู่ในเพศบรรพชิตได้นานยิ่งขึ้น สามารถเป็นบุคคลกร ต้นแบบให้กับศาสนทายาทรุ่นต่อไปได้ โดยจัดให้มีหลักสูตรเพื่อการพัฒนาศาสนทายาท สร้างแรงจูงใจที่จะ อยู่เป็นศาสนทายาทไปนานๆ เพื่อรักษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนา

จากสภาพปัญหาดังกล่าวผู้วิจัยได้เล็งเห็นถึงบทบาทขององค์กรที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาศาสนทายาท โดยเล็งเห็นว่าวัดธรรมมงคลญาณนทวิหาร ซึ่งเป็นสำนักเรียนขนาดใหญ่มีจำนวนศาสนทายาทจำนวนมาก มีสาขาของวัดจำนวนมากทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศ มีเครือข่ายสถาบันพลังจิตตานุภาพที่เอื้อให้

ศาสนทายาทสามารถแสดงออกถึงศักยภาพได้ในอนาคต ทั้งนี้วัฒนธรรมมรดกแต่เดิมมีบทบาทสำคัญอย่างยิ่ง ในฐานะผู้ผลิตศาสนทายาทเพื่อก้าวสู่การเป็นพระภิกษุกระจายไปสู่ทุกพื้นที่ในประเทศไทย อันเป็นบทบาทหนึ่งที่ช่วยให้การเผยแผ่พระพุทธศาสนา รักษาครุฑธำมรงค์ และเป็นที่พึ่งทางใจให้กับสังคมได้ แต่ปัจจุบันมีศาสนทายาทลดลงอย่างต่อเนื่องเช่นเดียวกันกับจำนวนศาสนทายาทโดยภาพรวม ส่งผลให้การพัฒนาศาสนทายาทมีประสิทธิภาพลดลง และการสรรหาศาสนทายาทเพื่อทำหน้าที่เผยแผ่พระพุทธศาสนาจำกัดวงแคบลงด้วย

ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาศาสนทายาท โดยในศาสตร์สมัยใหม่นั้นได้นำแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับแรงจูงใจ และแนวคิด ทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับทักษะชีวิต (Life Skills) อันเป็นแนวคิดที่สามารถพัฒนาศาสนทายาทลดปัญหาการขาดแรงจูงใจในการเป็นศาสนทายาท มีทักษะในการดำเนินชีวิตในฐานะศาสนทายาทเพิ่มขึ้น และใช้หลักพละ 5 และภาวนา 4 ซึ่งเป็นหลักที่เอื้อต่อการพัฒนารายบุคคลของศาสนทายาท

จากแนวคิดดังกล่าว แม้จะไม่สามารถส่งเสริมให้เกิดการเพิ่มปริมาณในการบวชเป็นศาสนทายาทได้อย่างทันทั่วถึง แต่การรักษาศาสนทายาทที่มีอยู่ในปัจจุบันให้คงเหลือให้มากที่สุด และเสริมสร้างศักยภาพของศาสนทายาทที่มีอยู่แล้วในปัจจุบันให้ได้มากที่สุด ทั้งด้านการรักษาพระพุทธศาสนาและด้านการเผยแผ่พระพุทธศาสนา โดยใช้หลักการพัฒนาที่เป็นต้นทุนทางพระพุทธศาสนาอยู่แล้วคือหลักพุทธสันติวิธี ร่วมกับแนวคิดทฤษฎีสมัยใหม่ทั้งศาสตร์ตะวันตกและตะวันออกทั้งหมดเมื่อบูรณาการองค์ความรู้เข้าด้วยกัน นำมาสร้างเป็นชุดความรู้ใหม่เพื่อนำไปพัฒนาศาสนทายาท จะเกิดประโยชน์และคุณค่าทั้งต่อพระพุทธศาสนา สังคม และประเทศชาติเป็นอย่างยิ่ง

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1) เพื่อศึกษาวิเคราะห์บริบท สภาพปัญหา ความจำเป็น และแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาศาสนทายาทเพื่อรักษาพระพุทธศาสนาตามศาสตร์สมัยใหม่
- 2) เพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธสันติวิธีที่เอื้อต่อกระบวนการพัฒนาศาสนทายาทเพื่อรักษาพระพุทธศาสนา
- 3) เพื่อพัฒนาและนำเสนอกระบวนการพัฒนาศาสนทายาทเพื่อรักษาพระพุทธศาสนาโดยพุทธสันติวิธีของวัฒนธรรมมรดกเถาบุญนนทวิหาร กรุงเทพมหานคร

วิธีดำเนินการวิจัย

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาแนวคิดทฤษฎี เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทั้งเอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกและอรรถกถา ฉบับภาษาไทย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ตลอดจนเอกสารชั้นทุติยภูมิ งานวิจัย ตำรา หนังสือแนวคิดทฤษฎีทั้งตะวันตกและตะวันออก

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาในภาคสนาม ได้ลงพื้นที่ศึกษาวัฒนธรรมมรดก เขตพระโขนง กรุงเทพมหานคร โดยวัฒนธรรมมรดกเถาบุญนนทวิหาร ก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ.2506 มีเจ้าอาวาสมาแล้ว 2 รูป โดยเจ้าอาวาสรูปแรกเจ้าประคุณสมเด็จพระญาณวชิโรดม (วิริยพงศ์ สิรินฺตโร) ซึ่งเป็นลูกศิษย์หลวงปู่มั่น ภูริทตฺโต ซึ่งเป็นพระวิปัสสนาจารย์รูปสำคัญ สมเด็จพระญาณวชิโรดมสร้างวัฒนธรรมมรดกขึ้นเพื่อเป็นแหล่งเรียนรู้ในหลายๆ ด้าน นอกจากด้านศาสนวัตถุแล้ว ยังมีด้านการพัฒนา ด้านการศึกษา โดยเฉพาะด้านการศึกษานั้นได้สร้างโรงเรียนพระปริยัติธรรมขึ้นภายในวัฒนธรรมมรดก ทำให้มีพระภิกษุสามเณรจากทั่วประเทศเข้ามาศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกสามัญ แผนกธรรม และแผนกบาลีจำนวนมาก นับเป็นจุดแข็งจุดหนึ่งที่ทำให้วัฒนธรรม

มงคลเหมาะกับการเป็นพื้นที่วิจัยเพื่อการพัฒนาศาสนทายาทเพื่อรักษาพระพุทธศาสนา จากการลงพื้นที่ศึกษาพบว่า 1) เป็นโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญขนาดใหญ่มีศาสนทายาทจำนวนมาก 2) เป็นวัดที่มีลักษณะทางสังคมเป็นเอกลักษณ์ โดยมีรูปแบบความเป็นอยู่ การปกครอง การศึกษา ที่สอดคล้องกับพื้นเพของศาสนทายาทภายในวัด รวมถึงการมีส่วนร่วมทางสังคมระหว่างศาสนทายาทกับนักศึกษาครูสมาธิที่เข้ามาเรียนสมาธิภายในวัดอย่างกลมกลืน มีสภาพทางสังคมแตกต่างจากวัดอื่นๆ 3) วัดธรรมมงคลมีวัดสาขาจำนวนมากทั้งในประเทศและต่างประเทศ จึงเป็นจุดแข็งที่ศาสนทายาทจะได้นำทักษะความรู้จากกระบวนการไปใช้ได้อย่างกว้างขวาง 4) วัดธรรมมงคลมีสถาบันพลังจิตตานุภาพที่เปิดสอนสมาธิทั่วประเทศและต่างประเทศ จึงเป็นจุดแข็งที่จะได้นำทักษะความรู้จากกระบวนการไปได้อย่างอย่างกว้างขวาง

ขั้นตอนที่ 3 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อให้ได้ข้อมูลเพื่อการวิจัยอย่างครอบคลุมรอบด้านทุกมิติที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาศาสนทายาทเพื่อรักษาพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยเลือกเจาะจงบุคคลผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาศาสนทายาทเพื่อรักษาพระพุทธศาสนา โดยแบ่งเป็น 4 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านพระพุทธศาสนาและพุทธสันติวิธี 2) ด้านศาสนทายาทและโรงเรียนพระปริยัติธรรม 3) ด้านการจัดกระบวนการ และ 4) ด้านเชิงนโยบาย โดยทั้ง 4 ด้านนี้ จะเห็นว่าครอบคลุมทั้งชุดความรู้ที่เกี่ยวข้องกับพระธรรมวินัย การจัดระบบการศึกษาของศาสนทายาทที่มีอยู่แล้วในปัจจุบัน การจัดกระบวนการซึ่งจะเชื่อมโยงให้เกิดการสร้างหลักสูตรเพื่อการพัฒนาศาสนทายาทอันเป็นแนวคิดใหม่ที่จะเกิดขึ้น และระดับนโยบายที่ครอบคลุมทั้งด้านความเป็นอยู่ การศึกษา เงื่อนไขข้อบังคับต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกัภาครัฐ นอกจากนี้ยังมีกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เกี่ยวข้องกับชีวิตความเป็นอยู่ การศึกษา ของศาสนทายาทวัดธรรมมงคลเป็นการเฉพาะ โดยได้คัดเลือกผู้ที่เกี่ยวข้องและมีผลกระทบโดยตรง อาทิ คณาจารย์ พระพี่เลี้ยง โยมอุปถัมภ์วัด โดยคัดเลือกจาก 1) มีความใกล้ชิดกับศาสนทายาทโดยตรง 2) เป็นผู้ที่มีผลกระทบต่อวิถีชีวิตสามารถกำหนดความเป็นอยู่ของศาสนทายาทโดยตรง โดยกระจายให้ครอบคลุมศาสนทายาทภายในวัดธรรมมงคลทุกระดับชั้นการศึกษา รวมแล้วมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่เกี่ยวข้องทั้งสิ้น 50 รูป/ท่าน

ขั้นตอนที่ 4 เครื่องมือและวิธีการที่ใช้ในการศึกษา ด้านวิธีการที่ใช้ในการศึกษาผู้วิจัยได้ 1) สังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม โดยเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในกิจกรรมที่ทางวัดธรรมมงคลจัดขึ้นในทุกกิจกรรม สังเกตรูปแบบการดำเนินชีวิต การเรียน ตลอดจนข้อจำกัดต่างๆ ที่เกิดขึ้นแล้วบันทึก 2) สัมภาษณ์เชิงลึก ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์เชิงลึกทั้งผู้ที่เกี่ยวข้องกับวัดธรรมมงคล ตลอดจนผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิที่กำหนดไว้ทั้ง 4 ด้าน แล้วบันทึก 3) จัดประชุมกลุ่มย่อย ผู้วิจัยได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิที่เกี่ยวข้องทั้ง 4 ด้าน ร่วมให้ความคิดเห็นและเปลี่ยนเรียนรู้ 4) จัดสนทนาสนทนาออนไลน์ ผู้วิจัยได้เรียนเชิญผู้ที่มีประสบการณ์ในการจัดกระบวนการให้กับศาสนทายาทเพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้และให้ข้อคิดเห็นเพิ่มเติมในการจัดกระบวนการแล้วบันทึก โดยผู้วิจัยได้ใช้เครื่องมือพื้นฐานในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ กล้องถ่ายภาพ เครื่องบันทึกเสียง บันทึกสนทนา หลังจากได้ข้อมูลและข้อเสนอแนะแล้วจึงนำมาสร้างกระบวนการเพื่อพัฒนาศาสนทายาทของวัดธรรมมงคล-เถาบุญนนทวิหาร จากนั้นจึงติดตามและประเมินผล

ขั้นตอนที่ 5 การรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยใช้การคัดแยกข้อมูลสำคัญตามเนื้อหาสำคัญของงานวิจัย โดย 1) การเก็บข้อมูลเชิงเอกสารนั้นผู้วิจัยได้แยกเป็นข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับ ศาสนทายาท การศึกษา การจัดกระบวนการ และด้านพระพุทธศาสนาและสันติวิธี โดยใช้คอมพิวเตอร์และสมุดบันทึกเป็นเครื่องมือสำคัญ 2) ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้วิจัยใช้แบบบันทึกสนทนา เครื่องบันทึกเสียง กล้องบันทึกภาพและวิดีโอเป็นเครื่องมือสำคัญ 3) การจัดทำลองกระบวนการ ผู้วิจัยได้ใช้เครื่องบันทึกเสียง แบบบันทึกสนทนา เครื่องบันทึกภาพและวิดีโอ ตลอดจนการเก็บข้อมูลด้วยระบบ Live Streaming เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล โดยทั้งหมดได้รับความยินยอมจากศาสนทายาทและเกี่ยวข้องในงานวิจัย

ขั้นตอนที่ 6 การวิเคราะห์ข้อมูล ผู้วิจัยใช้ SWOT Analysis เป็นเครื่องมือสำคัญในการวิเคราะห์ข้อมูลพื้นที่ ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการชี้ให้เห็นถึงจุดแข็ง จุดอ่อน โอกาส และอุปสรรค ทำให้เห็นว่าการพัฒนาจะดำเนินไปในทิศทางใดได้บ้าง จากนั้นเมื่อได้ข้อมูลสำคัญทั้งจากพื้นที่และจากการสัมภาษณ์เชิงลึกแล้วจึงใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เพื่อให้เกิดการเชื่อมโยงระหว่างข้อมูลที่ได้มาจากหลายแหล่ง หลักพุทธสันติวิธี และแนวคิดทฤษฎีต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง

ขั้นตอนที่ 7 สรุปผลการศึกษาวิจัย และ การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยได้เชื่อมโยงข้อมูลผู้ให้ข้อมูลสำคัญ แนวคิดทฤษฎี หลักพุทธสันติวิธี และผลที่ได้จากการทดลองจัดกระบวนการเป็นผลการศึกษาวิจัย เป็นผลการศึกษาวิจัย จากนั้นจึงได้นำเสนอต่อคณะกรรมการในรูปแบบการเขียนเชิงพรรณนาและใช้สไลด์อิเล็กทรอนิกส์ (Power Point) เป็นเครื่องมือสำคัญในการนำเสนอ

ผลการวิจัย

การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ “กระบวนการพัฒนาศาสนทายาทเพื่อรักษาพระพุทธศาสนาโดยพุทธสันติวิธี” ผู้วิจัยได้ศึกษาพบประเด็นคำตอบที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ 3 ประการอย่างน่าสนใจดังต่อไปนี้

วัตถุประสงค์ข้อที่ 1 เพื่อศึกษาวิเคราะห์บริบท สภาพปัญหา ความจำเป็น และแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาศาสนทายาทเพื่อรักษาพระพุทธศาสนาตามศาสตร์สมัยใหม่

ผลการวิจัยพบว่า ผลจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างรวดเร็วนั้นก่อให้เกิดการปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลงรวมถึงการเปลี่ยนแปลงด้านพฤติกรรมของคณะสงฆ์ในพระพุทธศาสนาด้วย โดยสภาพปัญหานั้นพบว่าศาสนทายาทลดลงอย่างต่อเนื่อง ร้อยละ 27.5 (National Statistical Office of Thailand, 2022) ด้านความจำเป็น จากผลการวิจัย 1) จำเป็นที่อย่างน้อยจะต้องรักษาปริมาณศาสนทายาทให้คงที่ไม่ให้ลดลง หรือเพิ่มปริมาณศาสนทายาทขึ้น 2) จำเป็นที่จะต้องเพิ่มแรงจูงใจ เพื่อจูงใจให้ศาสนทายาทอยากอยู่เป็นศาสนทายาทเพื่อรักษาพระพุทธศาสนาต่อไป เพิ่มทักษะชีวิตให้กับศาสนทายาท เพื่อให้ศาสนทายาทมีทักษะที่ดีและกว้าง สามารถเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ผลการวิจัยด้านแนวคิดทฤษฎีนั้นตามศาสตร์สมัยใหม่นั้น ผู้วิจัยพบว่าทฤษฎีแรงจูงใจและทฤษฎีทักษะชีวิต เป็นทฤษฎีที่ตอบโจทย์ต่อการปรับตัวและพัฒนาทักษะให้กับสามเณรศาสนทายาท โดยทฤษฎีแรงจูงใจจะชี้ให้เห็นถึงบุคคลตัวอย่างที่ประสบความสำเร็จ และนำความสำเร็จนั้นมาสร้างแรงจูงใจให้กับผู้อื่นได้ โดยทฤษฎีแรงจูงใจนี้เอื้อต่อการสร้างแรงจูงใจให้สามเณรศาสนทายาท เพราะสามเณรศาสนทายาทนั้นเป็นเยาวชนที่อยู่ในกรอบพระธรรมวินัยที่เคร่งครัด ต้องการแรงจูงใจที่ดีเพื่อด้านแรงจูงใจจากสังคมภายนอก และเมื่อสามารถสร้างแรงจูงใจที่ดีและเอื้อต่อการรักษาพระพุทธศาสนาได้แล้วก็จะสามารถพัฒนาตัวเองให้เกิดทักษะอื่นได้ง่าย ส่วนทฤษฎีทักษะชีวิต เป็นทฤษฎีที่มุ่งเน้นศึกษาปัญหาและความต้องการทักษะด้านต่างๆ ตามช่วงวัยหรือช่วงเวลา ทฤษฎีทักษะชีวิตมีความเหมาะสมเป็นอย่างยิ่งที่จะนำมาพัฒนาทักษะด้านต่างๆ ของสามเณรศาสนทายาท เพราะการพัฒนาของโลกในยุคปัจจุบันท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงนั้น สามเณรศาสนทายาทต้องเรียนรู้ที่จะอยู่และพัฒนาตัวเองท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงให้ได้ ทฤษฎีทักษะชีวิตจึงตอบโจทย์ในการสร้างภูมิคุ้มกันและพัฒนาทักษะส่วนบุคคลเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคมตลอดจนการใช้เทคโนโลยีและเครื่องมือทางสังคมเพื่อพัฒนาการรักษาพระพุทธศาสนาและรักษาพระพุทธศาสนาได้

วัตถุประสงค์ข้อที่ 2 เพื่อศึกษาวิเคราะห์หลักพุทธสันติวิธีที่เอื้อต่อกระบวนการพัฒนาศาสนทายาทเพื่อรักษาพระพุทธศาสนา

ผลการวิจัยพบว่า หลักพุทธสันติวิธีที่เอื้อต่อกระบวนการพัฒนาศาสนทายาทนั้นได้แก่ หลักพระ 5 ได้แก่ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา โดยนำหลักศรัทธามาแก้ไขการขาดความเชื่อมั่นในตนเอง และนำ

หลัก วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา มาแก้ไขกระบวนการพัฒนาศักยภาพศาสนทายาท และนำไปสู่การสร้างกระบวนการการพัฒนาศาสนทายาทตามวัตถุประสงค์ข้อที่ 3

จากการลงพื้นที่ศึกษาปัญหาและความต้องการทั้งในวัดธรรมมงคลโดยผู้วิจัยได้สอบถาม และสังเกตถึงปัญหาและความต้องการของสามเณรศาสนทายาทนั้น ได้กลับมาทบทวนวรรณกรรมตามหลักพุทธสันติวิธี โดยศึกษาทั้งพระไตรปิฎก วรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา ตลอดจนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยเริ่มจากหลักพุทธสันติวิธีที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชีวิต และเอื้อต่อการพัฒนาศาสนทายาทและรักษาพระพุทธศาสนา ผู้วิจัยพบว่า การจะสร้างกระบวนการพัฒนาศาสนทายาทเพื่อรักษาพระพุทธศาสนาให้กับสามเณรศาสนทายาทได้ตรงกับปัญหาและความต้องการนั้น สามารถใช้หลักพละ 5 (Tripitakas:19/705-716/369) คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา เป็นหลักธรรมหลักหรือหลักธรรมในการสร้างกระบวนการ และใช้เป็นเครื่องมือในการพัฒนากระบวนการได้อย่างมีประสิทธิภาพ เสริมสร้างให้ผู้เรียนมีศักยภาพในการพัฒนาตนเองได้อย่างเต็มศักยภาพ โดยส่งเสริมให้ผู้เรียนมีความเชื่อมั่นต่อตนเองว่ามีความสามารถพัฒนา ฝึกฝนตนเองให้ประสบความสำเร็จได้ ผู้เรียนสามารถกำหนดเป้าหมาย วางแผน และออกแบบการเรียนรู้ สามารถลงมือปฏิบัติกิจกรรมด้วยตนเอง อย่างมีสติและสัมปชัญญะในการเรียนรู้ มีความสุขในการเรียนรู้จากการปฏิบัติกิจกรรม ด้วยความใส่ใจ จดจ่อและต่อเนื่อง สามารถความรู้และความสามารถในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้อย่างเป็นเหตุและผล จนสามารถปฏิบัติหรือแก้ปัญหาในเรื่องนั้นๆ จนประสบความสำเร็จได้ และยังมีหลักธรรมหลายหลักธรรมที่สามารถใช้ประกอบเพื่อให้เกิดประสิทธิภาพของกระบวนการยิ่งขึ้น ผู้วิจัยจึงได้เลือกหลักธรรมที่เอื้อต่อกันยิ่งขึ้นเป็นหลักธรรมสนับสนุน ดังนี้ 1) หลักไตรสิกขา (Tripitakas: 20/91/319) ในกระบวนการพัฒนาศาสนทายาทเพื่อรักษาพระพุทธศาสนาโดยพุทธสันติวิธีนั้น หลักไตรสิกขาได้เข้ามาเป็นส่วนสำคัญในกระบวนการพัฒนาการเรียนรู้ พัฒนาผู้เข้าอบรมอย่างรอบด้าน ทั้งด้านพฤติกรรม (อธิศีลสิกขา) จิตใจ (อธิจิตตสิกขา) และปัญญา (อธิปัญญาสิกขา) 2) หลักภาวนา 4 (Tripitakas: 23/36/294) ซึ่งสามารถพัฒนาศาสนทายาทให้เกิดคุณลักษณะสำคัญต่อการดำเนินชีวิตที่พึงงามทั้ง 4 ด้าน ได้แก่ การพัฒนาทางด้านกายภาพ การพัฒนาทางด้านศีลธรรม การพัฒนาทางด้านจิตใจหรือทางด้านอารมณ์ และการพัฒนาทางด้านปัญญา

วัตถุประสงค์ข้อที่ 3 เพื่อพัฒนาและนำเสนอกระบวนการพัฒนาศาสนทายาทเพื่อรักษาพระพุทธศาสนาโดยพุทธสันติวิธี ของวัดธรรมมงคลเถาบุญนนทวิหาร กรุงเทพมหานคร

จากการศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เอกสาร งานวิจัย และบทความที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการพัฒนาศาสนทายาทเพื่อรักษาพระพุทธศาสนาโดยพุทธสันติวิธี ตามหลักทฤษฎีสมัยใหม่และหลักพุทธสันติวิธี มีการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิ การจัดสนทนากลุ่ม และการสนทนากลุ่มย่อยเพื่อขอความเห็นจากผู้เชี่ยวชาญและผู้ทรงคุณวุฒิตามศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

เมื่อนำข้อมูลมาสังเคราะห์สู่การพัฒนากระบวนการตามวิธีการดำเนินการวิจัย เพื่อพัฒนากระบวนการพัฒนาศาสนทายาทเพื่อรักษาพระพุทธศาสนาโดยพุทธสันติวิธี ประกอบด้วย “หัวข้อวัตถุประสงค์ หลักสูตร เนื้อหา กิจกรรม และการวัดผลประเมินผล” และได้ทำการบูรณาการความรู้ตามหลักวิชาการร่วมสมัย ความรู้ด้านพุทธสันติวิธี และข้อเสนอแนะที่ได้รับจากผู้ทรงคุณวุฒิ ทำให้ได้พัฒนากระบวนการจัดการเรียนรู้ให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยการพัฒนากระบวนการพัฒนาศาสนทายาทเพื่อรักษาพระพุทธศาสนาโดยพุทธสันติวิธีนั้นผู้วิจัยได้กระบวนการในชื่อ ICP Process โดยพัฒนากระบวนการภายใต้กลไก 3 ขั้นตอน คือ

ขั้นที่ 1 สร้างแรงบันดาลใจ (Inspiration) เป็นขั้นสร้างบรรยากาศการเรียนรู้เชิงบวกให้เกิดขึ้นกับผู้เรียน สร้างความอบอุ่น ปลอดภัย เป็นมิตรต่อผู้เรียน เกิดความรู้สึกไว้วางใจ เชื่อมใจในตัววิทยากร ทำให้

ผู้เรียนเกิดแรงบันดาลใจ อยากเรียนรู้สิ่งใหม่ ซึ่งต่อยอดมาจากการศึกษาทฤษฎีแรงจูงใจ สามารถพัฒนาทักษะด้านแรงจูงใจและเป้าหมายในชีวิต และด้านการเป็นศาสนทายาทต้นแบบ

ขั้นที่ 2 ปฏิบัติร่วมกัน (Collaboration) เป็นขั้นส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ลงมือปฏิบัติกิจกรรมต่างๆ อย่างหลากหลายของตนเอง เน้นการเรียนรู้แบบองค์รวมทั้งด้านพฤติกรรม จิตใจ และปัญญา เพื่อนำไปสู่การบรรลุเป้าหมายที่กำหนดไว้ ผ่านกระบวนการกลุ่ม การระดมความคิดการอภิปราย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ เป็นต้น ซึ่งต่อยอดมาจากการศึกษาทฤษฎีทักษะชีวิต เพื่อพัฒนาด้านทักษะชีวิต, ด้านสันติภายใน และด้านพุทธสันติวิธี

ขั้นที่ 3 สร้างสรรค์นำเสนอ (Production) เป็นขั้นส่งเสริมให้ผู้เรียนใช้ความคิดสร้างสรรค์ของตนเองมาสร้างผลงานที่สะท้อนถึงกระบวนการและผลการเรียนรู้ของตนเอง รวมทั้งส่งเสริมให้ผู้เรียนได้ถอดบทเรียน สะท้อนคิดจากการทำกิจกรรม รู้สึกอย่างไร ได้เรียนรู้อะไร จะทำไปใช้อย่างไร สร้างสรรค์อย่างไรต่อไปและแลกเปลี่ยนความคิดและประสบการณ์เรียนรู้ร่วมกัน เพื่อพัฒนาทักษะด้านการสื่อสารเผยแพร่พระพุทธศาสนา

โดยทั้ง 3 ขั้นตอนนั้นจะมีหลักธรรมหลัก คือ พละ 5 สนับสนุนไปด้วยในทุกขั้นตอน ซึ่งหลักธรรมหลักนั้น ผู้วิจัยได้สังเคราะห์ออกมาเป็น “เชื้อหลัก ผลักดัน มั่นคงหลักการ ผสานจิตจดจ่อ ก่อเกิดปัญญา” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการในแต่ละขั้นตอน

1) เชื้อหลัก (Confidence) ในกระบวนการพัฒนาศาสนทายาทเพื่อรักษาพระพุทธศาสนา โดยพุทธสันติวิธีนั้น ในด้านความเชื่อซึ่งเชื่อมโยงถึงหลักศรัทธา ผู้เข้าอบรมจะต้องมีความเชื่อว่า “ตนสามารถพัฒนาได้” “กระบวนการสามารถพัฒนาตนได้” “วิทยากรสามารถพัฒนาตนได้” โดยในหลักนี้ เมื่อเกิดความเชื่อขึ้นแบบนี้จะเกิดการเชื่อมโยงกันขึ้นระหว่างผู้จัดการอบรม ผู้เข้ารับการอบรม และเกิดกระบวนการอบรมขึ้นภายใต้ความไว้วางใจซึ่งกันและกัน และมีความคาดหวังว่าจะได้ประโยชน์จากการอบรมทั้ง 2 ฝ่าย ซึ่งสอดคล้องกับหลักพุทธสันติวิธีคือ “ศรัทธา”

2) ผลักดัน (Effort) ระหว่างการอบรม ผู้เข้ารับการอบรมจะได้รับการฝึกให้ผลักดันตัวเอง ยกกระดับตัวเองด้วยความพยายาม โดยเริ่มจากการพยายามรัดศักยภาพของตัวเองออกมาให้มากที่สุด ทั้งด้านกายภาพ จิตภาพ พฤติภาพ และปัญญาภาพ ตลอดจนการแสดงออกในที่สาธารณะ ซึ่งสอดคล้องกับหลักพุทธสันติวิธีคือ “ความเพียร”

3) มั่นคงหลักการ (Mindfulness) ระหว่างการอบรม ผู้เข้ารับการอบรมจะได้รับการฝึกให้มีความมั่นคงในหลักพระพุทธศาสนา มั่นคงในบทบาทหน้าที่ของตนเองในฐานะศาสนทายาท ผ่านรูปแบบการตื่นรู้อยู่ตลอดเวลา ซึ่งสอดคล้องกับหลักพุทธสันติวิธีคือ “สติ”

4) ผสานจิตจดจ่อ (Concentration) ระหว่างการอบรม ผู้เข้ารับการอบรมจะได้รับการฝึกด้านการพัฒนาจิตอย่างต่อเนื่องผ่านรูปแบบกิจกรรมต่างๆ เพื่อให้ผู้เข้ารับการอบรมได้เรียนรู้ที่จะรู้จักตนเอง เข้าใจการทำงานและหน้าที่ของจิตตนเอง สามารถพัฒนาจิตใจให้เป็นผู้นิ่งสงบ พร้อมที่จะแก้ปัญหาต่างๆ ที่เข้ามาได้อย่างมีประสิทธิภาพไม่วอกแวก ซึ่งสอดคล้องกับหลักพุทธสันติวิธีคือ “สมาธิ”

5) ก่อเกิดปัญญา (Wisdom) ระหว่างการอบรม ผู้เข้ารับการอบรมจะได้รับการฝึกให้ใช้ปัญญาเพื่อแก้ปัญหาต่างๆ ในรูปแบบ “อริยสัจโมเดล” โดยขั้นตอนที่ 1. ทราบว่าอะไรคือปัญหา 2. ทราบว่าอะไรคือสาเหตุ

องค์ความรู้ใหม่

ผู้วิจัยได้ดำเนินการพัฒนากระบวนการและทดลองใช้กระบวนการกับกลุ่มเป้าหมายในพื้นที่เป้าหมายแล้ว สามารถนำเสนอองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นมานำเสนอเป็นกระบวนการ ภายใต้ชื่อกระบวนการว่า “ICP Process”

Picture 1: The Process of Development of Religious to ICP Process (Inside)

เมื่อผู้วิจัยได้ค้นคว้าข้อมูลทั้งในพื้นที่ เอกสาร การสัมภาษณ์ เวทีสันติสนทนา ตลอดจนจัดทดลองกระบวนการแล้ว สามารถสร้างกระบวนการพัฒนาศาสนทายาทเพื่อรักษาพระพุทธศาสนาโดยพุทธสันติวิธีได้ โดยจะเห็นว่า ICP Process มีแนวคิด (Concept) มาจากการผสมกันระหว่างตัวผีเสื้อกับปีกผีเสื้อ ซึ่งจะแยกออกจากกันไม่ได้ ทั้งสองส่วนมีความสำคัญในตัวเองและมีผลต่อกันและกันเสมอ ทำให้ผีเสื้อสามารถนำพาตัวเองไปสู่จุดหมายได้อย่างงดงาม

ลำตัวของผีเสื้อเป็นส่วนขับเคลื่อนและชี้นำกระบวนการโดยมี 3 ขั้นตอน

1) ขั้นตอนการสร้างแรงบันดาลใจ (Inspiration) เป็นขั้นตอนแรกที่ทำให้สามเณรศาสนทายาทเกิดแรงบันดาลใจที่จะเรียนรู้ ผลักดันตัวเอง โดยเรียนรู้จากประสบการณ์บุคคลต้นแบบศาสนทายาทในขั้นตอนการสร้างแรงบันดาลใจนี้บูรณาการร่วมกับทฤษฎีแรงจูงใจ

2) ขั้นตอนการปฏิบัติร่วมกัน (Collaboration) เมื่อได้รับแรงบันดาลใจจากบุคคลต้นแบบศาสนทายาทแล้ว สามเณรจะมีแรงบันดาลใจ มีแรงผลักดันตัวเองให้ไปสู่จุดหมาย ในขั้นตอนนี้จะเป็นการฝึกพัฒนาทักษะด้านต่างๆ โดยในแต่ละกิจกรรมที่ฝึกทักษะนั้นจะต้องเอื้อต่อการปฏิบัติร่วมกัน แลกเปลี่ยนความคิดเห็นซึ่งกันและกัน ร่วมกันแก้ปัญหา และยอมรับฟังความคิดเห็นกันและกันด้วย ในขั้นตอนการปฏิบัติร่วมกันนี้บูรณาการร่วมกับทฤษฎีทักษะชีวิต

3) ขั้นตอนการสร้างสรรค้นำเสนอ (Production) เมื่อผ่านขั้นตอนการปฏิบัติร่วมกันในกิจกรรมแล้ว ในขั้นตอนนี้สามเณรแต่ละกลุ่มจะต้องถอดบทเรียนที่ได้จากกิจกรรม และร่วมกันเสนอความคิดเห็น เพื่อนำเสนอองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นให้กับเพื่อนได้รับฟังและเกิดการแลกเปลี่ยนระหว่างกลุ่ม ในขั้นตอนนี้จะได้เพิ่มทักษะด้านการจัดระเบียบความคิดและการลำดับการนำเสนอด้วย

ปีกของผีเสื้อ เป็นส่วนที่จะนำพาลำตัวของผีเสื้อไปยังที่ต่างๆ เกิดจากการบูรณาการร่วมกับหลักพุทธสันติวิธี ซึ่ง ICP Process ได้ใช้หลักพละ 5 ประกอบไปด้วยหลัก

1) เชื่อหลัก (Confidence) ในหลักนี้สามเณรศาสนทายาทต้องเชื่อว่าตนนั้นสามารถพัฒนาได้ เชื่อว่ากระบวนการนี้สามารถพัฒนาตัวท่านได้ และเชื่อว่าวิทยากรสามารถพัฒนาตัวท่านได้

2) ผลักดัน (Effort) ในหลักการนี้สามเณรศาสนทายาทจะต้องผลักดันตัวเองไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ มีความมุ่งมั่น ชยัน จนสามารถพัฒนาตัวเองได้

3) มั่นคงหลักการ (Mindfulness) ในหลักการนี้สามเณรศาสนทายาทจะต้องมีความมั่นคงต่อหลักการของพระพุทธศาสนา หลักการของความเป็นศาสนทายาท หลักการที่จะรักษาพระพุทธศาสนา

4) ผสานจิตจดจ่อ (Concentration) ในขั้นตอนนี้สามเณรศาสนทายาทจะต้องจดจ่อกับสิ่งที่ตนเองกำลังทำอยู่เบื้องหน้า เพื่อให้งานหรือการพัฒนาตนเองมีผลสัมฤทธิ์ที่ดีที่สุด อันจะมีผลต่อประสิทธิภาพของการรักษาพระพุทธศาสนาด้วย

5) ก่อเกิดปัญญา (Wisdom) ในขั้นตอนนี้สามเณรจะต้องมีปัญญาเพื่อเรียนรู้ปัญหาและแก้ปัญหาตลอดจนพัฒนาตนเองเพื่อเผยแผ่และการรักษาพระพุทธศาสนา

โดยเมื่อทั้งแนวคิดด้านศาสตร์สมัยใหม่และหลักพุทธสันติวิธีได้บูรณาการการทำงานร่วมกันจะเกิดเป็น ICP Process วงในแล้ว จึงได้พัฒนา Process ต่อเนื่องเป็น ICP Process วงนอก ซึ่งจะได้อธิบายในภาพอธิบายต่อไป

Picture 2: The Process of Development of Religious Heirs to ICP Process

จาก ICP Process วงใน ซึ่งเป็นกระบวนการการพัฒนาที่เกิดจากการบูรณาการระหว่างศาสตร์สมัยใหม่กับหลักพุทธสันติวิธี ICP Process ในขั้นที่ 2 หรือวงนอก จะเป็นขั้นตอนการพัฒนาทักษะด้านต่างๆ ทั้ง 6 ด้าน โดยแต่ละด้านนั้นจะรับหลักการทั้งหมดมาจากผีเสื้อหรือกระบวนการวงใน การพัฒนาทักษะทั้ง 6 ด้าน ประกอบไปด้วย

- 1) พัฒนาทักษะด้านทักษะชีวิต (Life Skill) มุ่งเน้นการแก้ปัญหา และพัฒนาทักษะชีวิต
 - 2) พัฒนาทักษะด้านแรงจูงใจและเป้าหมายในชีวิต (Motivation and Goal) มุ่งเน้นการสร้างแรงจูงใจและเป้าหมายชีวิต
 - 3) พัฒนาทักษะด้านสันติภายใน (Inner Peace) มุ่งเน้นการพัฒนาสติและสมาธิ
 - 4) พัฒนาทักษะด้านพุทธสันติวิธี (Buddhist Peaceful) มุ่งเน้นการใช้หลักธรรมมาแก้ปัญหาและพัฒนาชีวิต
 - 5) พัฒนาทักษะด้านการสื่อสารและการเผยแผ่พระพุทธศาสนา (Communication and Propagation) มุ่งเน้นการเพิ่มทักษะความสามารถในการเป็นพระนักเทศน์หรือนักเผยแผ่
 - 6) พัฒนาทักษะด้านการเป็นศาสนทายาทต้นแบบ (Role Model of Buddhist Descendants) มุ่งเน้นการศึกษาเรียนรู้บุคคลต้นแบบ เพื่อสร้างแรงบันดาลใจ ศึกษาวิถีดำเนินชีวิต และเป็นต้นแบบของชีวิต
- เมื่อศาสนทายาทเกิดทักษะทั้ง 6 ด้านแล้วก็จะสามารถนำทักษะทั้ง 6 ด้านไปพัฒนาตนเอง ทำให้ตนเองนั้นกลายเป็นบุคลากรสำคัญทางพระพุทธศาสนา สามารถรักษาพระพุทธศาสนาได้อย่างยั่งยืน ลดความขัดแย้ง ทั้งความขัดแย้งในตนเอง และความขัดแย้งกับผู้อื่นและสังคม ก่อให้เกิดพุทธสันติวิธี
- ดังนั้น ศาสนทายาทที่เข้าสู่ ICP Process ก็จะมีทักษะและความสามารถอย่างน้อย 6 ด้าน ตามกระบวนการนี้ เปรียบเสมือนการแบ่งบานของดอกไม้ ทักษะทั้ง 6 ด้าน จึงเป็นกลีบดอกไม้ที่งดงามได้จากการขับเคลื่อนของผีเสื้อที่ได้บูรณาการผสานกันระหว่างศาสตร์สมัยใหม่กับพุทธสันติวิธีไว้แล้ว

อภิปรายผลการวิจัย

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 พบว่า 1) จากการสนับสนุนการศึกษากระจายทางการศึกษาที่มากขึ้น มาตรฐานการศึกษาที่ใกล้เคียงกันมากขึ้น ค่านิยมในการบวชเรียนที่น้อยลง แม้โรงเรียนพระปริยัติธรรมทั้งแผนกสามัญและแผนกธรรม-บาลี จะพยายามปรับตัวให้เข้ากับสภาพการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการศึกษา แต่จำนวนสามเณรที่บวชเรียนในสำนักเรียนต่างๆ ทั่วประเทศก็ลดลงอย่างต่อเนื่อง และลดลงในสัดส่วนที่มาก ทั้งนี้เพราะ มีการขอเปิดโรงเรียนพระปริยัติธรรมเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในพื้นที่ต่างจังหวัดที่ห่างไกล ประกอบกับการเข้าถึงระบบการศึกษาที่ภาครัฐจัดให้อย่างครอบคลุมและฟรีมากยิ่งขึ้นทำให้การบรรพชาเป็นศาสนทายาทเพื่อศึกษาพระธรรมวินัยจึงน้อยลงไปด้วย 2) ขาดความกระตือรือร้นในการเรียน ทั้งนี้เพราะ การเข้าสู่ระบบการศึกษาที่ค่อนข้างง่ายของโรงเรียนพระปริยัติธรรม อาจจะเป็นสาเหตุหนึ่งของการขาดความกระตือรือร้นทางการเรียน ซึ่งหากเปรียบเทียบกับโรงเรียนชั้นชั้นนอกที่จะต้องมีการสอบช่วงชิงพื้นที่ทางการศึกษา เด็กนักเรียนต้องดิ้นรนเพื่อแย่งชิงพื้นที่ในการเรียน ทำให้เด็กนักเรียนเหล่านั้นมีความคุ้นชินกับความตื่นตัวทางการศึกษา มีความกระตือรือร้นมากขึ้น 3) มีสิ่งรบกวนจากภายนอกเกินความจำเป็น ทั้งนี้เพราะ ความสะดวกสบายหลายอย่างที่มาพร้อมเทคโนโลยี เช่น การติดตามข่าวสารผ่านทางโทรศัพท์มือถือ การซื้อของหรือสั่งอาหารผ่านโทรศัพท์มือถือ และความสะดวกสบายด้านอื่นๆ สามเณรก็เป็นกลุ่มบุคคลที่สามารถเข้าถึงเทคโนโลยีและความสะดวกสบายเช่นเดียวกันกับฆราวาส หากแต่เมื่อพิจารณาถึงการมีคุณสมบัติเป็นนักบวชผู้สืบทอดพระพุทธศาสนา เทคโนโลยีและความ สะดวกสบาย บางประการ หากใช้โดยไม่มีสติสัมปชัญญะและปัญญาเข้าควบคุมอาจจะเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้สามเณร

หลงเพลิดเพลีนจนละเอียดหน้าที่หลักของตนคือเป็นผู้สืบทอดรักษาพระพุทธศาสนา 4) ขาดความรับผิดชอบต่อนักที่ในฐานะศาสนทายาท ทั้งนี้เพราะ ด้วยการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ศาสนทายาทในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของสังคมจึงได้รับอิทธิพลทางสังคมเข้าสู่สังคมด้วย ทั้งด้านพฤติกรรมและทัศนคติ ส่งผลให้สามเณรศาสนทายาทมีพฤติกรรมและทัศนคติเอนเอียงไปในทางสังคมของฆราวาส เช่น การศึกษา การพูด พฤติกรรม ตลอดจนหน้าที่ความรับผิดชอบ โดยลืมนึกถึงไปว่ายังมีหน้าที่บางประการที่เป็นหน้าที่สำคัญในฐานะศาสนทายาท เช่น การสวดมนต์ทำวัตร การปฏิบัติสมาธิ การปฏิบัติอุปัชฌายาครูบาอาจารย์ การทำความสะอาดวัด Phrakhrusutachayaporn (Phramaha Singchai Dhammajayo), and Pramaha Keerati Worakiti (2014) ได้เสนอบทความวิจัยเรื่อง “แนวทางการจัดการศึกษาของศาสนทายาทในบริบทของสังคมไทยในยุคปัจจุบัน” พบว่า การแยกการจัดการศึกษาของพระภิกษุสามเณรออกจากการจัดการศึกษาของเด็กทำให้เกิดปัญหาในเวลาต่อมา ส่งผลให้การจัดการศึกษาของพระสงฆ์อ่อนแอ เพราะรัฐได้ทอดทิ้งและปล่อยให้เป็นการะหน้าที่ของศาสนทายาทดำเนินการกันเองตามยถากรรม การศึกษาระดับขั้นพื้นฐานของศาสนทายาทถูกโยนให้เป็นภาระของแต่ละวัดจะจัดการ โดยที่ศาสนทายาทไม่มีมาตรการส่งเสริมอย่างจริงจัง อีกทั้ง เจ้าคณะผู้ปกครองทุกระดับแทบจะไม่สนใจ ยิ่งในชนบทด้วยแล้ว ส่วนมากไม่มีการสอนเลย แม้แต่ขั้นต่ำสุด ทำให้การศึกษาของศาสนทายาทอ่อนแอลงเรื่อยๆ ซึ่งส่งผลต่อพฤติกรรมด้านการดูแลรักษาพระพุทธศาสนาและการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วย 4) แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาจากกระบวนการพัฒนาศาสนทายาทเพื่อรักษาพระพุทธศาสนาจึงต้องประกอบไปด้วยแนวคิดทฤษฎีศาสตร์สมัยใหม่ ซึ่งผู้วิจัยได้สังเคราะห์จากปัญหาและความต้องการแล้วแนวคิดทฤษฎีที่เหมาะสมในการพัฒนาศาสนทายาทคือทฤษฎี “แรงจูงใจ” และทฤษฎี “ทักษะชีวิต” โดยจะเห็นว่าสามเณรศาสนทายาทต้องการสร้างแรงจูงใจให้ตนเองนั้นมีคุณค่า โดยเรียนรู้จากตัวอย่างที่ดีและกระบวนการที่ดี สร้างความมั่นใจว่าตนเองสามารถพัฒนาตนเองได้ สามารถกำหนดเป้าหมายให้กับตนเองเพื่อนำพาตัวเองไปสู่เป้าหมายที่ต้องการได้ด้วยวิธีการที่ถูกต้อง ส่วนทฤษฎีทักษะชีวิตมุ่งเน้นให้ศึกษาปัญหาที่เกิดขึ้นกับชีวิต เรียนรู้ที่จะแก้ปัญหาอย่างสร้างสรรค์ เพื่อไปสู่จุดหมายที่ถูกต้องงดงาม สอดคล้องกับ Maxwell (1981) ได้ให้ความหมายของคำว่าทักษะชีวิตว่าหมายถึงความสามารถในการจัดการหรือแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตของตนเองซึ่งสอดคล้องกับ Goodship (2022) ให้ความหมายว่าทักษะชีวิตเป็นทักษะ (Skills) และความรู้ (Knowledge) ที่จำเป็นและมีความสำคัญในการดำเนินชีวิตของบุคคล

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 พบว่า หลักพุทธสันติวิธีที่เอื้อต่อการกระบวนการพัฒนาศาสนทายาทเพื่อรักษาพระพุทธศาสนาโดยพุทธสันติวิธี คือ พุทธสันติวิธีที่เป็นเครื่องมือที่จะช่วยและส่งเสริมการพัฒนาศักยภาพของศาสนทายาทหรือสามเณร ได้แก่ หลักผละ 5 ได้แก่ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา ทั้งนี้เพราะพุทธสันติวิธีนั้นพบว่าสามารถนำมาใช้ในกระบวนการพัฒนาศาสนทายาทได้ตั้งแต่ ขั้นตอนการคัดเลือกเด็กและเยาวชนเข้ามาเป็นศาสนทายาท โดยในขั้นตอนการคัดเลือกเด็กและเยาวชนเข้ามาเป็นศาสนทายาทนั้น สามารถใช้หลักศรัทธาสร้างแรงจูงใจ เพื่อคัดกรองให้ได้เด็กและเยาวชนที่มีศรัทธาที่จะบรรพชาอย่างแท้จริง มีแนวโน้มที่จะไม่สร้างปัญหาในอนาคต จนถึงขั้นตอนการอบรมและพัฒนา ซึ่งสามารถใช้หลักวิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา เป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาศักยภาพของศาสนทายาทเพื่อให้สามารถรักษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้อย่างมีประสิทธิภาพในภายหลัง สอดคล้องกับแนวคิดของ Vitayaudom (2013) ได้เรียบเรียงแนวความคิดของนักจิตวิทยาเกี่ยวกับประเภทของแรงจูงใจว่าแรงจูงใจ แบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ 1) แรงจูงใจภายใน เป็นสิ่งหนึ่งซึ่งอยู่ในใจของบุคคล เกิดขึ้นมาเองจากความต้องการและเป็นผลกระทบมาจากสิ่งแวดล้อมหรือสังคมภายนอก และ 2) แรงจูงใจภายนอก ซึ่งทั้งหมดสอดคล้องต่อหลักศรัทธา โดยสามารถศรัทธาในตนเอง เป็นแรงจูงใจภายใน หรือมีความเชื่อว่าตนเองนั้นสามารถพัฒนาได้ และ

การได้เห็นบุคคลต้นแบบ ซึ่งเป็นแรงจูงใจภายนอก และ Phrakhrusutachayaporn (Phramaha Singchai Dhammajayo), and Pramaha Keerati Worakiti (2014) ได้วิจัยเรื่อง การศึกษาธุดงค์วัตรในพระพุทธศาสนา: กรณีศึกษาแนวทางการปฏิบัติธุดงค์ของวัดพระธรรมกาย จังหวัดปทุมธานี ผลการวิจัยพบว่าวิธีการสร้างศาสนทายาทของพระสายปฏิบัติในจังหวัดสกลนคร มี 2 ขั้นตอนคือ 1) ผู้ขออุปสมบทต้องเข้ารับการฝึกฝนเป็นผ้าขาวก่อนอุปสมบทจริง 2) การตรวจสอบ คัดกรอง หลังจากขั้นตอนนี้จะต้องมีการฝึกหัดปฏิบัติอย่างเข้มงวด โดยใช้หลักธุดงค์วัตรและหลักพละ 5 เข้ามาเป็นส่วนสำคัญในการฝึกหัดปฏิบัติ ซึ่งสอดคล้องในประเด็นการคัดเลือกและคัดกรองผู้เข้ามาเป็นศาสนทายาท ว่าจำเป็นที่จะต้องมีการคัดเลือกอย่างเหมาะสม เพื่อไม่ให้บุคคลที่ไม่เหมาะสมเข้ามาเป็นศาสนทายาทอันอาจจะก่อให้เกิดปัญหาเกี่ยวกับพระพุทธศาสนาในอนาคต

ผลจากการวิจัยวัตถุประสงค์ข้อที่ 3 พบว่าผู้วิจัยได้พัฒนากระบวนการพัฒนาศาสนทายาทขึ้นมาในชื่อ ICP Process ซึ่งจะพัฒนาทั้งหมด 6 ด้าน 1) ด้านทักษะชีวิต 2) ด้านแรงจูงใจและเป้าหมายในชีวิต 3) ด้านสันติภายใน 4) ด้านพุทธสันติวิธี 5) ด้านการสื่อสารและเผยแผ่พระพุทธศาสนา 6) ด้านการเป็นศาสนทายาทต้นแบบ ภายใต้อันตอน 3 ขั้นตอน คือ 1) ขั้นตอนการสร้างแรงบันดาลใจ (Inspiration) 2) ขั้นตอนการฝึกปฏิบัติร่วมกัน (Collaboration) และ 3) ขั้นตอนการสร้างสรรค้นำเสนอ (Production) ทำให้เกิดกระบวนการพัฒนาขึ้นอย่างเป็นระบบ เกิดแรงจูงใจที่จะเป็นศาสนทายาทที่ดีสามารถรักษาพระพุทธศาสนาได้ เกิดบันดาลใจจากบุคคลต้นแบบศาสนทายาท ทั้งนี้เพราะศาสนทายาทต้องการการพัฒนาโดยในวัตถุประสงค์ข้อนี้เป็นผลที่ได้จากการวิจัยและพัฒนาตามปัญหาและความต้องการของศาสนทายาทวัดธรรมมงคลเถาบุญนนทวิหาร กรุงเทพฯ เพื่อรักษาพระพุทธศาสนา ซึ่งเป็นกระบวนการรูปแบบใหม่ที่ได้พัฒนาขึ้นภายใต้อันตอนศาสนทายาทวัดธรรมมงคล ซึ่งสอดคล้องกับ Schiffman, and Kanuk (1994) ที่ได้กล่าวว่า แรงจูงใจจะเป็นแรงขับเคลื่อนที่อยู่ภายในของบุคคลที่กระตุ้นให้บุคคลมีการกระทำ เป็นการกระตุ้นให้กล้าคิด กล้าแสดงออก เกิดทักษะรูปแบบต่างๆ จากตนเอง ซึ่งก็สอดคล้องและเป็นไปในทำนองเดียวกันกับ Woolfolk (1995) ได้ให้ความหมายของการจูงใจไว้ว่า เป็นภาวะภายใน ของบุคคล ที่ถูกกระตุ้นให้กระทำพฤติกรรมอย่างมีทิศทางและต่อเนื่อง อันจะก่อให้เกิดความชำนาญเฉพาะตน เกิดความมั่นใจ กล้าคิด กล้าแสดงออกเช่นกัน โดยมีปัจจัยที่เกี่ยวข้องคือ พลัง ความพยายาม การเปลี่ยนแปลง และบุคคลต้นแบบ นอกจากแรงจูงใจแล้วจำเป็นจะต้องมีการพัฒนาด้านทักษะชีวิต โดยสอดคล้องกับ Hendrick ที่ได้กล่าวว่าความสามารถของบุคคลที่จะสามารถเรียนรู้ที่จะช่วยเหลือตนเองในการที่จะประสบความสำเร็จในชีวิตตลอดจนความสมบูรณ์และความพึงพอใจในชีวิตได้

จะเห็นได้ว่า ICP Process มีความสอดคล้องกับแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับแรงจูงใจและทักษะชีวิต ซึ่งเมื่อนำไปใช้จริงก็จะสามารถสร้างแรงจูงใจและเพิ่มทักษะชีวิตให้กับศาสนทายาทได้

สรุป

ศาสนทายาทในปัจจุบันลดลงเป็นอย่างมากและต่อเนื่องมาโดยตลอด เป็นผลมาจากการเข้าถึงระบบการศึกษาที่รัฐจัดให้อย่างทั่วถึง ส่งผลกระทบต่อแรงจูงใจในการบรรพชาเป็นศาสนทายาท ส่วนเด็กและเยาวชนที่บรรพชาเข้ามาเป็นศาสนทายาทแล้ว ยังขาดทักษะ 6 ด้าน คือ 1. ด้านทักษะชีวิต 2. ด้านแรงจูงใจและเป้าหมายในชีวิต 3. ด้านสันติภายใน 4 ด้านพุทธสันติวิธี 5. ด้านการสื่อสารเผยแผ่พระพุทธศาสนา และ 6. ด้านการเป็นศาสนทายาทต้นแบบ

ด้านหลักพุทธสันติวิธีพบว่า พละ 5 ได้แก่ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญา สามารถพัฒนาศักยภาพศาสนทายาทได้ และยังสามารถทำมาแก้ปัญหาทั้งระดับการคัดกรองผู้เข้ามาบรรพชาจนถึงการสร้าง

กระบวนการเพื่อพัฒนาศาสนทายาท โดยจะมีประสิทธิภาพยิ่งขึ้นหากใช้ธรรมสนับสนุน ซึ่งในงานวิจัยนี้ได้นำหลัก ไตรสิกขา 3 และหลักภวนา 4 เป็นหลักธรรมสนับสนุน

ในด้านกระบวนการพัฒนาศาสนทายาทเพื่อรักษาพระพุทธศาสนาโดยพุทธสันติวิธี ใช้ “ICP Process” ขับเคลื่อนกระบวนการโดยมี 3 ขั้นตอน 1. สร้างแรงบันดาลใจ 2. ปฏิบัติร่วมกัน และ 3. สร้างสรรค์นำเสนอ โดยในแต่ละขั้นตอนจะต้องประกอบไปด้วยหลัก 1. เชื้อหลัก 2. ผลักดัน 3. มั่นคงหลักการ 4. ผสานจิตจดจ่อ และ 5. ก่อเกิดปัญญา ทั้งขั้นตอน 3 ขั้น และหลัก 5 ข้อนี้ จะแยกจากกันโดยเด็ดขาดไม่ได้ จะต้องทำงานในกระบวนการประสานเป็นอันหนึ่งอันเดียวเพื่อขับเคลื่อน ผลลัพธ์ที่ได้คือการพัฒนาทักษะทั้ง 6 ด้านอย่างสมบูรณ์

ข้อเสนอแนะ

จากผลการวิจัย ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

1.1 การอบรมระยะสั้นเพียงระยะเวลาหนึ่ง อาจไม่สามารถปลูกฝังคุณลักษณะที่ดีของการรักษาพระพุทธศาสนาได้อย่างเต็มที่ สามเณรศาสนทายาทต้องสร้างแรงบันดาลใจและมีแรงกระตุ้นที่จะเป็นศาสนทายาทอย่างต่อเนื่อง

1.2 การขยายกลุ่มเป้าหมายของผู้ที่จะได้รับการอบรมตาม ICP process ให้กว้างขวางขึ้น และนำไปใช้อย่างแพร่หลาย จะเป็นเครื่องมือหนึ่งในการพัฒนาศาสนทายาทอย่างเป็นระบบและมีปริมาณผู้ที่ได้รับการพัฒนาแล้วมากยิ่งขึ้น

1.3 การสร้างกลุ่มกระบวนการ จะทำให้สามารถใช้ ICP process ได้อย่างมีประสิทธิภาพและพร้อมใช้กระบวนการนี้ได้อย่างทันที่

2. ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยในครั้งต่อไป

2.1 นำ ICP process ไปพัฒนาขยายผลให้สามารถใช้ในกลุ่มเป้าหมายอื่นๆ

2.2 ทดสอบทดลองใช้หลักธรรมหรือแนวคิดทฤษฎีอื่นๆ ให้สอดคล้องตามบริบทของกลุ่มเป้าหมาย

2.3 พัฒนาเกมส์หรือกระบวนการให้เหมาะสมกับช่วงเวลา ค่านิยม กระแสสังคมในขณะนั้น เพื่อให้เข้ากับบริบทของกลุ่มเป้าหมาย

2.4 เจาะลึกแนวคิดหรือทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับจิตวิทยาเด็กและวัยรุ่น เพื่อเรียนรู้ทัศนคติของกลุ่มเป้าหมายให้ลึกยิ่งขึ้น ซึ่งจะมีผลต่อการพัฒนากระบวนการให้เป็นไปตามทัศนคติ

References

- Goodship, J. M. (2022). *Life Skills Mastery for Students with Special Needs*. Retrieved October 11, 2022, from <http://www.lib.umi.com/dissertations/fullcit/3001230>
- Hendricks, P. A. (1998). *Developing Youth Curriculum Using the Targeting Life Skills Model: Incorporating Developmentally Appropriate Learning Opportunities to Assess Impact of Life Skill Development*. Ames, IA: Iowa State University.
- Lapthananon, P. (1986). *On Role of Buddhist Religious in Development of Rural Areas in Thailand*. Bangkok: Social Research Institute, Chulalongkorn University.
- Mahachulalongkornrajavidyalaya University. (1996). *Thai Tripitakas*. Bangkok: MCU Press.

- Maxwell, R. (1981). *Life After School: A Social Skills Curriculum*. New York: Pergamon International Library.
- National Statistical Office of Thailand. (2022). *Statistics of Religious Personnel and Places of Worship in Thailand*. Retrieved September 29, 2000, from http://ittdashboard.nso.go.th/preview.php?id_project=56
- Phra Dhammapidok (P.A. Payutto). (1996). *How to Develop People (Buddhism and Human Development)*. (3rd ed.). Bangkok: Buddha Dham Foundation.
- Phra Suthat Kataraso (Pratoomgaew). (2013). *A Study of the Dhutanga in Buddhism: A Case Study of the Dhutanga at Wat Phradhammakaya, Pathumthani Province*. (Doctoral Dissertation). Mahachulalongkornrajavidyalaya University. Ayutthaya.
- Phrakhrusutachayaporn (Phramaha Singchai Dhammajayo), & Pramaha Keerati Worakiti. (2014). The Way for Education Management for Buddhism Successor in Thai Society. *Nakhon Lampang Buddhist Colleges Journal*, 4(3), 3.
- Schiffman, L. G., & Kanuk, L. L. (1994). *Consumer Behavior*. (5th ed.). Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Vitayaudom, W. (2013). *Organization Behavior*. Bangkok: Theera Film & Scitex.
- Woolfolk, A. E. (1995). *Educational Psychology*. Boston: Allyn and Bacon.